

Příspěvek k Besedě Informací o Chartě 77

(in: Infoch 1986/květen – mimořádné číslo, str. 5–8)

Charta 77 vznikla jako zvláštní typ občanské iniciativy v hluboce nenormálních okolnostech, kdy nejvyšší státní orgány podpisem Závěrečného aktu z Helsinek a přijetím obou mezinárodních paktů o lidských a občanských právech za součást našeho právního řádu na sebe vzaly nové nebo nově stvrdili již existující závazky, aniž by třeba jen v náznaku daly najevo, že jsou rozhodnuty skutečně změnit dosavadní stav, kdy tato práva byla zhusta porušována. Základní prohlášení Charty 77 proto na jedné straně vítá onen oficiální akt a na druhé straně poukazuje na to, že mnoho ze základních občanských práv zůstává jen na papíře. Podpisem základního prohlášení se signatáři Charty 77 přihlašují k občanské odpovědnosti resp. spoluodpovědnosti za nápravu tohoto stavu a nabízejí představitelům politické a státní moci svou pomoc a spolupráci.

Rozsah činnosti a požadavků Charty 77 byl od počátku chápán a formulován jako značně omezený. Charta nechápala a nechápe sebe samu jako organizaci (nemá např. žádné stanovy ani organizační struktury a nezná členství) a nechce být základnou k opoziční politické aktivitě. To jde tak daleko, že dokonce nechce zamýšlet ani vytyčovat nějaké vlastní programy politických či společenských reforem nebo změn, ale hlásí jen svou připravenost vést s politickými a státními představiteli i s úřady konstruktivní dialog. Aby to vůbec bylo možné, jsou pověřeni tři významní signatáři úlohou mluvčích (aniž je organizačně stanoveno, jakým způsobem budou pověřováni příští mluvčí, kteří je z těch či oněch důvodů budou střídat). Přitom se nechává na odpovědnosti mluvčích, jak budou dbát o to, aby Charta 77 jako volné, neformální a otevřené společenství jinak různě orientovaných lidí žila a působila (a své působení náležitým způsobem také dosvědčovala a dokumentovala), aniž by však původně vymezený rámec překročila. (V tom smyslu nelze Chartu 77 chápat ani jako hnutí, neboť vlastně nemá možnost se „hýbat“ a vyvíjet se.)

Od počátku se jak doma, tak zejména v zahraničí objevovaly kritiky uvedené koncepce (anebo přinejmenším případy, kdy onen vyhlášený omezený rámec byl chápán jako určitá taktika a tudíž ve své podstatě nebyl brán vážně). Kritických hlasů přibývalo zejména poté, co se ukázaly politické a státní orgány jako na dialog nepřipravené, na dialog nepřístupující a vlastně dialogu neschopné. Kritických či spíše polemických hlasů v poslední době spíše přibývá; příznačné však je pro ně hrubé nepochopení jak situace, tak nemalých pozitiv, jež takový omezený rámec přináší. Předně je mimo pochybnost, že nejen před deseti lety, ale dokonce ještě ani dnes není chvíle zralá pro ustavení nějakých hnutí, organizací nebo dokonce opozičních politických stran. Můžeme s jistotou počítat s tím, že Charta 77, koncipovaná od počátku „radikálněji“ a organizovaněji, by nikdy nepřezila ono téměř desetiletí, po něž zatím působí. Na druhé straně každá programovost a koncepční vyhraněnost by od počátku znemožnila to, co je na Chartě 77 tím nejpřekvapivějším a také nejperspektivnějším, totiž že představuje platformu pro lidi různých přesvědčení, různých víry, různých profesí, různého původu a různého zaměření. Proto také působí tak absurdně některé pokusy dodatečně kádrovat některé přední signatáře pro určité jejich minulé nebo i dnešní postoje.

Větší nesnáze vznikají tam, kde se na mluvčí i na celou Chartu obracejí představitelé hnutí nebo organizací jako na své partnery (obvykle se značnými sympatiemi). V takových případech nezbyvá než trpělivě objasnovat na první pohled nepřiliš nahlédnutelné specifičnosti našeho společenství. Projevům mluvčích tu jsou vždycky velmi brzo uloženy meze. Nejde ovšem ani pouze, ani především o hlediska formální, ale zejména o to, že mluvčí mohou a smějí zaujímat „ex cathedra“ jen taková stanoviska a užívat jen takových formulací, které alespoň zhruba zůstávají na půdě všeobecného souhlasu všech signatářů. Tam, kde se mluvčí proti tomuto závazku prohřeší, stávají se jejich dokumenty předmětem i tvrdé kritiky. Kde chtějí mluvčí vyslovit své osobní přesvědčení, musí dát zřejmě najevo, že jde o jejich soukromé názory a že v tu chvíli neříkají ani nepíší nic jakožto mluvčí Charty 77.

Někdy je ovšem nezbytné vyjádřit ostřejší nebo osobitější stanoviska; a v takových případech mluvčí přestávají být (jako mluvčí) kompetentní. Dopisy, memoranda a deklarační vyhraněnějšího typu pak mohou podepisovat jen za sebe a spolu s jinými signatáři Charty 77 (nebo dokonce i nesignatáři), neboť jde zpravidla o záležitosti, v nichž se mínění v Chartě různí. Může se pak stát, že jedni signatáři zaujmou stanovisko odlišné než jiní, aniž by to muselo být v rozporu s tím, co vyjádřili svým podpisem Charty 77.

Docela zvláštním případem jsou situace a otázky, jež vyžadují víc než pouhé formulování názorů, tj. kde je třeba něco konkrétního podniknout, udělat, zorganizovat apod. Pak je zapotřebí nových iniciativ, které na sebe vezmou také příslušnou dávku rizika. Také tady je možno takové aktivity držet na bázi Charty 77, i když představují dalekosáhlé překročení toho, co je možné a přípustné pro samy mluvčí. Na bázi Charty 77 vznikly a už dlouho pracují např. VONS nebo Infoch, aniž by představovaly nějaký výbor nebo jiný orgán Charty 77. Analogicky mohou vzniknout iniciativní skupiny jinak zaměřené; v poslední době se zvláště naléhavě pociťuje potřeba ustavení mírové skupiny, ale i dalších.

Omezenost zaměření a cílů Charty 77 je někdy interpretována ve smyslu jakéhosi reformismu, smířenectví apod. Proti tomu je nutno vyzvednout, že signatáře základního prohlášení nespojuje žádná ideologie, žádný odhad budoucího vývoje, žádná představa dokonalé společnosti nebo třeba jen lepšího uspořádání společenských a politických poměrů. V tom smyslu nelze signatářům ani samotnému základnímu dokumentu imputovat žádnou politickou naivitu, a ovšem ani náznak nějakého „mesianismu“, který by sliboval všeobecnou nápravu od šíření myšlenek Charty 77. Naprosté většině signatářů je zcela jasné, že o lidských právech nelze jen mluvit a že nestačí je ani pouze hájit a respektovat, ale že je nutno je prakticky uplatňovat a naplňovat v iniciativních občanských činech a aktivitách. K takové iniciativě je Charta 77 zajisté výzvou a inspirací, ale nepovažuje ji v celé šíři za svůj nejvlastnější úkol. Být signatářem základního prohlášení znamená veřejně potvrdit osobní závazek, že jak v soukromé sféře, tak ve vztazích veřejných vynaloží signatář veškerou svou dovednost a maximální úsilí na to, aby lidská a občanská práva byla co nejuceleněji a nejplněji zachována a respektována. Není to málo; je však zapotřebí důkladně rozvážit, co to ve svých důsledcích všechno znamená.

Především je pro takový zápas o prosazení a praktické uplatňování myšlenky lidských a občanských práv elementárně důležité si vyjasnit, co to ta lidská atd. práva vlastně jsou, na čem je založena jejich myšlenka a v čem jsou sama vposledku zakotvena. Úvahy na toto téma a společné diskuse náleží nepochybně do oboru a rámce aktivit Charty 77, ale ani tu neplatí pro signatáře žádná apriorní závaznost té či oné koncepce. Kritičnost, ke které se základní prohlášení hlásí, musí být rozšířena i tímto směrem. Řekli jsme, že Charta 77 není spjata s žádnou ideologií; to musí být aplikováno na samu koncepci myšlenky lidských práv, která je historicky zatížena svou spjatostí s přirozenoprávními filosofiemi. Nejde o nějaké očišťování pojetí lidských práv od filosofických konotací, nýbrž o vědomé udržování rozhovoru o nejhlubších zdrojích individuálních i kolektivních práv v té otevřenosti, jaká charakterizuje diskuse vědecké i filosofické. Meze této otevřenosti jsou dány pouze tím, že popírání myšlenky lidských práv anebo její redukování na ideologické prvky (a tím popírání její platnosti a závaznosti) představuje opuštění platformy Charty 77. Tady lze poznamenat, že až dosud nebylo v tomto směru v rámci Charty 77 podniknuto nic významnějšího.

Na druhém místě lze uvést otázku osobní (individuální) závaznosti uplatňování i respektu k lidským právům v konkrétních každodenních mezilidských vztazích. Bylo už nejednou poukazováno i z úst nejpovolanějších, že rozhodující dimenze Charty 77 není politická, ale mravní. Pojetí mravní stránky lidského života a rozhodování však bývá překvapivým způsobem restringováno a redukováno. Obecný úpadek a rozklad mravní integrity moderního člověka je vcelku bez protestů a bez kritiky akceptován i těmi, kdo právě mravní stránku obhajování lidských práv vidí jako hlavní a rozhodující. Lze se obávat, že jakási schizofreničnokat současného zanícení pro život v pravdě (heslo pochází od Patočky) a poklesků a provinilostí ve vztahu k blízkému a nejbližšímu okolí je pouze ozvěnou či průmětem oné oficiální schizofreničnosti hlásání velkých ideálů a uplatňování krajně nečistých metod k jejich údajnému uskutečňování. Respektování lidských práv nezačíná teprve na veřejnosti, ale už doma a v rodině. Lze se obávat, že tato stránka Charty 77 byla až dosud převážně zcela opomíjena a zapomínána. Pokud lze poukázat na několik výjimek, byly nejen všeobecně, ale samotnými iniciátory chápány spíše jako introdukce cizí problematiky než jako záležitost, která je aktivitám Charty 77 vskutku a hluboce vlastní. (Mimochodem lze připomenout, že mravní nepřesvědčivost a dokonce pochybnost je charakteristická zejména pro nejostřejší kritiky aktivit Charty jak doma, tak zvláště v zahraničí. Také to zřetelně dosvědčuje, že je na čase, aby mravní problematika byla signatáři Charty 77 konečně doceněna.)

Okolnost, že podpis pod základním prohlášením Charty 77 není pouze politickou manifestací, ale také závazkem k převzetí osobní, nejen politické, ale také především mravní odpovědnosti ve vztazích nejen k strukturám a systémům, ale nýbrž také a především ke konkrétním lidem, a to jak k blízkým, tak k vzdáleným, představuje vůdčí rys také tam, kde – za třetí – polem působnosti nejrůznějších aktivit se stává tzv. veřejný život. Vzhledem k tomu, že skutečný veřejný život je u nás (a v celém bloku) pronikavě narušen nebo alespoň reglementován (a tím nahlodán), náleží k principiálním úkolům veškerých aktivit a iniciativ Charty 77 jejich publikování – alespoň oním omezeným způsobem, jaký je v daných

poměrech možný. Politické okolnosti také dovolují jen publikování ex post, neboť jinak by veškeré akce byly oficiálně blokovány a znemožňovány. Právě tak je zásadní záležitostí publikování zpráv o konkrétních případech porušení lidských a občanských práv, i když to bývá z oficiální strany – pochopitelně zcela protismyslně – interpretováno jako protispolečenská, eventuálně protistátní činnost.

Nejvíce dalekosáhlý pozitivní význam má ono omezení kompetenčního rámce aktivit Charty 77 pro budoucnost. Lidé, kteří podepsali základní prohlášení, se nutně zavázali a zavazují také do budoucnosti, že budou respektovat lidská a občanská práva svých spoluobčanů, a to i v tom případě, když se budou podílet na nějakých vysloveně politických (nebo jakýchkoliv jiných) aktivitách. Charta 77 představuje také zejména do budoucnosti velmi důležitou bázi a platformu veškeré veřejné činnosti, a politický profil jednotlivých osobností, ale také hnutí, organizací a dokonce politických stran bude možno napříště měřit tím, zda v teorii i v praxi jsou připraveny respektovat, obhajovat a prosazovat všechna lidská práva a občanská práva každého jednotlivce a každé skupiny a tím elementární rovnost všech lidí jak před zákonem, tak ve společenské praxi a v životě. Tento aspekt Charty 77 svým významem naprosto přesahuje rámec jedné země a představuje vhodnou bázi také pro vztahy mezinárodní; sám o sobě by bohatě vyvážil všechny zábrany, které jsou Chartě 77 dány do vínku a které jí znemožňují, aby přerostla v organizaci nebo v hnutí.

To, co se omezenému pohledu reálpolitiků může jevit jako operační nedostatečnost, bylo v Chartě 77 šťastným způsobem proměněno ve výhodu a přednost strategické povahy. Díky tomu, že Charta 77 nezaujímá v konkrétních otázkách a situacích vždy jednoznačné a vypracované postoje a přístupy, udržuje otevřený prostor k rozhovoru a střetání různých postojů a přístupů, aniž by dovolila, aby bezbřehé polemiky vyústily ve všeobecný relativismus a skepticismus. Zmíněný otevřený prostor je zásadní podmínkou každého možného ozdravení našich společností, významná a zejména – jak doufáme – budoucí spoluúčast na znovuostravení a udržení tohoto prostoru náleží k nevysloveným sice, ale stěžejním úkolům a nyní již také zásluhám Charty 77. Každé svedení aktivit Charty 77 na nějaké konkrétní, již proslapané cesty určitých přístupů a postojů politických, kulturních, myšlenkových atd. by znamenalo ztupení a zneškodnění Charty 77 v tom nejdůležitějším, totiž v její funkci společenského „enzymu“ a „katalyzátoru“, který nikdy nevstupuje natrvalo do hry, ale dává celé hře její perspektivu, napínavost a smysl.

Konec dubna 1986